

Bergen aan Zee: van totaalplan naar totaal niets?

Een bezoek aan Bergen aan Zee om het zand, de zee en de zon of om de badplaatsarchitectuur: heel verschillende vertrekpunten. Aan het tegenwoordige Bergen aan Zee is nauwelijks meer te zien, dat het dorp aan het begin van deze eeuw onder leiding van het bezielde echtpaar *Van Reenen-Völter* in een kort tijdsbestek volgens een bijna idealistisch totaalplan gerealiseerd werd.

Luchtfoto Bergen aan Zee.
Op de voorgrond het Parnassiapark.

Het is deze voorgeschiedenis, die Bergen aan Zee interessant maakt en niet het huidige dorp, dat sterk gehavend uit de oorlog kwam en bij de wederopbouw een leiderschap

als dat van de Van Reenens node miste. Lange tijd was de burgemeester van Bergen een lid van de familie Van Reenen, heren van Bergen (1885-1946). De jonge ingeni-

eur J.J.H. van Reenen was gehuwd met de energieke en ontwikkelde M.A.D. Völter. Sociaal ingesteld als zij waren, stelden zij zich ten doel de samenleving in het arme dorp Bergen op een hoger plan te brengen en welvend te maken. Zij bezaten een enorme ondernemingsgeest, maakten plannen, zorgden voor de uitvoering; alles voor een groot deel in eigen beheer. De eerste plannen dateren uit 1880. Eind vorige eeuw leidde slechts een schelpenpad van Bergen naar zee, verder was er helemaal niets. Men begon met 220 ha. stuifduin te beplanten met helmgras. De Van Reenens hebben zich hun leven lang ingezet voor bebouwing van de duinen om verdere verstuiving tegen te gaan.

Koloniegebouw voor Jong Nederland (foto A.M. ten Cate)

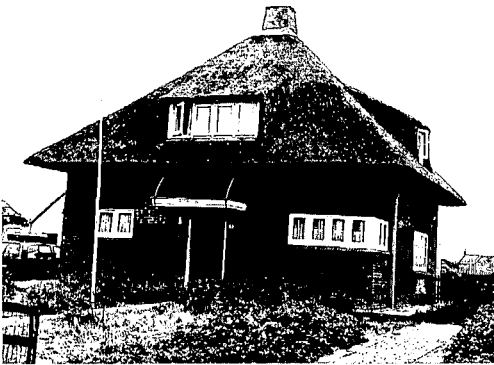

Landbouw

Aanvankelijk wilden de stichters de grond geschikt maken voor de landbouw, elders was dit succesvol gebleken. Men hoopte zo aan een startkapitaal te komen. Tegelijkertijd speelde men met het idee van een badplaats (toerisme als bijverdienste) en de vestiging van een kinderkolonie. Eerst werd begonnen met de aanleg van de weg van Bergen

naar zee. *Springer*, werkzaam in *Alkmaar*, ontwierp de ca. 3 km. lange *Zeeweg*, die in 1906 werd geopend. Aan het eind van de weg werd de eerste boerderij, de '*Prins Maurits*', gebouwd. Al tijdens de bouw werd de bestemming gewijzigd in café-restaurant.

Spoedig werd duidelijk, dat de exploitatie als badplaats verreweg het meest lucratief zou zijn. Maar het bleek moeilijk investeerders te vinden. De economische situatie was niet florissant en men durfde zich niet in een dergelijk project te storten. Er werd driftig geadvertiseerd in grote dagbladen, maar projectontwikkelaars dienden zich niet aan. Van Reenen hield vol en bekostigde in 1906 de bouw van *Villa Ulysses*, het eerste project dat voor de verhuur werd gebouwd. De eerste huurders meldden zich pas twee jaar later! (Ook deze villa moest wijken voor de *Atlantikwall*). In 1907 meldde zich eindelijk de eerste investeerder, *C.F. Zeiler* uit *Baarn*. *Berlage* ontwierp samen met de Baarnse architect *J.C. van Epen* het hotel *Nassau-Bergen*, dat in drie maanden werd neergezet. Toen de

't Strootje, vooroorlogse villa aan Paulineweg 15 (foto A.M. ten Cate)

tramverbinding tot stand kwam werd er verder uitgebreid. De bouw van enkele villa's en pensions (*Wilhelmina*, *Juliana*, *Zeemeeuw*) volgde daarna.

Springer ontwierp villapark

In 1907 leverde *Springer* het 'Ontwerp voor den aanleg van het villapark Bergen aan Zee te Bergen N.H.' Het plan is in landschappelijke stijl ontworpen, een stijl waarvoor het duinlandschap zich uitermate goed leent. Het omvatte 140 villa's op ruime kavels, twee grote parken op lager gelegen gronden (*Engelse park* en *Parnassiapark*), een tramracee, een rangeerterrein, sportterrein, een rechte boulevard en enkele strandafgangen. In 1908 wordt het plan goedgekeurd. Het is niet bekend of er onenigheid is ontstaan tussen Van Reenen en *Springer*. In ieder geval werd *Springer* na te zijn betaald voor zijn ontwerp niet meer ingeschakeld.

Berlage

Van Reenen betrok daarop *Berlage*

bij zijn plannen, eerst als welstandsadviseur; later werd hem verzocht een plan te maken voor de dorpskern, tussen de *Zeeweg* en de (toekomstige) trambaan. In 1909 leverde hij een vogelvlucht-tekening. Het toont een dichte aaneengesloten bebouwing met kleine straatjes, een plein, kerk en stadhuis; kortom een dorp met een kern. Er buiten minder dichte bebouwing en evenals bij *Springer* twee parken. Het is een stedenbouwkundig grondplan, waaraan verschillende architecten in de loop van de tijd een invulling konden geven, hetgeen de stichters voor ogen hadden. Van *Berlage's* plan is behalve de *Kerkstraat* weinig te herkennen. Van zijn hand rest slechts een gemutileerde woning uit 1909.

De 'Bello'

Van Reenen had in 1906 al een eigen steenfabriek geopend. In 1908 ging hij nog een stapje verder met de oprichting van de *BEM*, de *Bouw Exploitatie Maatschappij Bergen aan Zee N.V.* In deze maatschappij werd al het bezit van de Van Reenens ondergebracht; zoals de steenfabriek, een dennenkwekerij, de *Bergensche Bad-*, *Duin- en Boschbode* (uitgegeven tussen 1910 en 1977), groente- en bollenkwekerijen enz. Er was sprake van een absoluut monopolie. Bij de ontwikkeling tot badplaats was de aanleg van de trambaan van essentieel belang. Bij de prille plannen is dan ook al rekening gehouden met een tracé vanaf *Bergen*. (de verbinding *Alkmaar-Bergen* dateert van 1905). Voorlopig reed er vanaf 1907 een lorriedienst; een jaar later wordt er overeenstemming bereikt met de '*Hollandsche IJzeren Spoorwegmij*' over aanleg en exploitatie van het traject *Bergen-Bergen aan Zee*. De *BEM* moest heel wat garanties geven en investeren voordat in 1909 de eerste badtram *Bergen aan Zee* binnen reed; een stoomtram die de bijnaam *Bello* verwierf. Een nieuw

Zicht op de Paulineweg en het Parnassiapark (foto A.M. ten Cate)

hoogtepunt vormde de directe treinverbinding *Amsterdam-Bergen aan Zee*, die vanaf 1925 het fenomeen zomerforens mogelijk maakte en tot 1955 miljoenen badgasten vervoerde.

Parnassiapark

Bij de aanleg van de omgeving werden kosten noch moeite gespaard. Tussen 1910 en 1914 werden er ruim 200.000 dennen gepoot om verstuiving tegen te gaan. Vele van deze dennen, waaronder het hele *Engelse Park*, werden in de jaren zestig gekapt, omdat de bomen onherstelbaar waren aangetast door de *dennescheerder* (kever). Het *Engelse Park* dateert uit 1910. Het jaar daarop volgde de aanleg van het *Parnassiapark* onder leiding van mevrouw van Reenen en *J.P. Thijsse*. De aanleg is nogal formeel en wijkt af van *Springer's* ontwerp uit 1907. Er kwamen vervolgens een botanische tuin en het *Duimuseum*, met geprepareerde dieren, plantensoorten en een bibliotheek. Na de oorlog kende het museum een korte opleving; de bekende diorama's trokken vele bezoekers. Nu is in het gebouw een informatiecentrum van het *Instituut voor Natuurbeschermingseducatie*.

Het park met prachtige bloemen, perken, paden, tuinornamenten en vijvers heeft de oorlog slecht doorstaan. Daarna werd het gedeeltelijk hersteld en opnieuw ingeplant. Men kan de oorspronkelijke aanleg herkennen, maar het geheel maakt een verwaarloosde indruk; de paden zijn geasfalteerd (waarom geen schelpenzand?), er staat kinderspeelgoed en er lopen geiten. De allure van weleer is ver te zoeken.

Koloniehoek

De koloniehoek ligt enigszins afgelegen. In 1908 werd voor de *Amsterdamse 'bleekneusjes'* door het *Burgelijk Armenbestuur* het eerste kindertehuis gebouwd. Later volgde

Jong Nederland, dat rond 1935 werd uitgebreid met een lighal (solarium) aan de achterzijde. Dit ronde betonnen gebouw, een mooi voorbeeld van *Nieuwe Zakelijkheid*, werd naar ontwerp van architect *G. Arendzen* gebouwd (nu bewoond door een kunstenaar). Beide gebouwen hebben iets van kazernes. De *'Deutscher Hilfsverein'* bouwde daarentegen een laag tehuis met een enorme kap; een indrukwekkend bouwwerk. Afgelegen en hoog op het duin ligt de voormalige *'villa Russenduin'*, die als een burcht overal bovenuit steekt. De villa werd gebouwd voor de planter *P.W. Janssen*, die er nauwelijks gebruik van heeft gemaakt. Later verwierf het bekendheid als *'Bio-Vacantieoord'*. Nu wordt het als *Huize Glory* bewoond door een religieuze communie. De toren werd in de oorlog verhoogd en deed dienst als uitkijkpost.

Voordat men Bergen aan Zee binnentrijdt ziet men aan de rechterhand het *Vredeskerkje*, dat in 1918 in opdracht van de zeer gelovige mevrouw Van Reenen werd gebouwd. Het ontwerp is van *H.L. Baron Taets van Amerongen* en archi-

Vredeskerkje naar ontwerp van Taets van Amerongen en P. Elders (1918), gebouwd op initiatief van mevrouw van Reenen (foto A.M. ten Cate)

tect *P. Elders*. De liturgie moest alle Christenen dienen en was gebaseerd op de leer van de Fransman *Eugène Bersier*. De ramen zijn van *W. Bogtman*; de preekstoel werd gemaakt door in Bergen geïnterneerde kunstenaars.

Volwaardig dorp

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was Bergen aan Zee uitgegroeid tot een volwaardig dorp

Villa 'de scholekster' aan De Boulevard uit 1919, ontworpen door De Clerq. In de oorlog afgebroken,

met een honderdtal gebouwen en alle benodigde voorzieningen. Centraal aan het eind van de Zeeweg stond het kolossale hotel *Nassau-Bergen*. Bekijkt men de plattegrond uit die tijd, dan is in grote lijnen het plan van Springer te herkennen, echter het stratenpatroon is veel strakker en rechter (Berlage).

Wederopbouw

De aanleg van de Duitse kustverdediging, de *Atlantikwall*, veroorzaakte een enorme ravage. In augustus 1943 werden op bevel van een Duitse *'Räumungskommissar'* het enorme hotel Bergen-Nassau en een aantal andere gebouwen langs de boulevard met behulp van explosieven vernietigd; de boulevard spoelde grotendeels weg. De wederopbouw kenmerkt zich door een veelheid van tegenstrijdige plannen, die soms niet en soms gedeeltelijk werden uitgevoerd. In de jaren zestig werden er opnieuw grootscheepse plannen ontwikkeld, die van het dorp een soort *Zandvoort* zou maken. Er kwam van vele kanten verzet. De plannen die daarop in 1981 werden gemaakt leidden wederom tot niets, met het gevolg dat het dorp nog steeds geen echt centrum kent en een rommelige, ongestructureerde indruk maakt.

Alexanderflat

Vanuit Bergen rijdt men via de rechte mooie beukenlaan (de *Eeuwige-laan*) en de bochtige *Zeeweg* richting zee. Langs de Zeeweg staan nog vele, op aanwijzing van Springer geplante dennen. Eenmaal in Bergen aan Zee is de eerste indruk een klap in het gezicht: alles is kaal en wat doemt daar aan het eind van de Zeeweg torenhoog op? De *Alexanderflat* in al haar lelijkheid en bovendien van slechte kwaliteit. Het beheerst het dorp volledig, zoals vroeger Hotel Nassau-Bergen dat deed, maar dan wel in goede zin.

Mijn teleurstelling is groot. Van alle investeringen die het echtpaar

Van Reenen heeft gedaan is in de directe omgeving bitter weinig merkbaar. Het nieuwe hotel Nassau-Bergen (architect *J. Roggeveen*, 1952/53) valt in het niet tussen al dat lelijke, terwijl het een degelijk en goed geproportioneerd bouwwerk is. Hier en daar heeft het wat weg van Berlage's voorganger. Het *Parnassiapark* herken je snel. Er omheen bevinden zich vooroorlogse en moderne villa's. Bij het VVV-kantoor vroeg ik waar het Engelse Park is. Er wordt geantwoord met 'Oh U bedoelt het Engelse veld?' hetgeen voldoende zegt en de dame in kwestie wees naar een grote kale vlakte, die naar nieuwe aanplant smacht.

Literatuur

Bergen aan Zee: badplaats sinds 1906; onder red. van *H. Jellema*. Schoorl. Pirola, 1981.
Monumenten Inventarisatieproject Noord-Holland; Bergen, gemeentebeschrijving door *drs. E. van der Kleij*, mei 1990.

Bernard Duimel

nieuwe algemeen directeur

Het Algemeen bestuur heeft op zijn vergadering van 29 juni Bernard Duimel te Deventer benoemd tot algemeen directeur van de Bond Heemschut als opvolger van Piet Smit, die op 8 maart overleed. Duimel heeft 14 jaar lang als wethouder van Deventer Monumentenzorg in zijn portefeuille gehad. Daarna was hij twee jaar directeur van het VVV te Deventer. Duimel bekleedt een aantal bestuursfuncties. Een daarvan is het voorzitterschap van de Federatie 'Het Behouden Huis'. Zijn benoeming gaat in per 1 september a.s.